

*Prof. dr Tatjana LUKIĆ,
Vanredni profesor*

*Pregledni članak
UDK: 343.3/7:504.122
Primljeno: 24. septembar 2012. god.*

OTKRIVANJE I ISTRAŽIVANJE EKOLOŠKOG KRIMINALITETA¹

Imajući u vidu specifičnosti ekološkog kriminaliteta, u ovom radu autor se bavi njegovim otkrivanjem i istraživanjem. U tom smislu pažnja je posvećena faktorima efikasnosti otkrivanja i dokazivanja ekološkog kriminaliteta, i to: složenošću krivične stvari (činjenične osnovice), zakonskom normom i organizacijom i međusobnim odnosima policijskih, pravosudnih i drugih organa otkrivanja, dokazivanja, krivičnog gonjenja i procesuiranja. Saradnja i kordinisan rad je preduslov uspeha na ovom planu, a s obzirom da je jedna od karakteristika ekološkog kriminaliteta transnacionalnost, ova saradnja daleko prevazilazi nacionalni nivo. Posebna pažnja je posvećena organizacionim modelima istraživanja u uporednom zakonodavstvu, specijalizaciji nadležnih organa i njihovim međusobnim odnosima u borbi protiv ekološkog kriminaliteta.

Ključne reči: životna sredina, kriminalitet, istraga, javni tužilac, policija.

¹ Rad je rezultat istraživanja ostvarenih na Projektu „Biomedicina, zaštita životne sredine i pravo“ (br. 179079), čiji nosilac je Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, a sredstva za njegovo ostvarivanje su obezbeđena od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1. Uvodna razmatranja

Zaštita životne sredine je jedan od prioritetnih zadataka i obaveza svake države i ona se ostvaruje kroz neke tradicionalne grane prava, kao što su npr. građansko pravo, upravno pravo, krivično pravo i druge. Problem ugrožavanja životne sredine nije samo pitanje njenog očuvanja, već deo kompleksa osnovnih bezbednosnih problema sa kojima se država danas suočava.² Krivičnopravna zaštita životne sredine podrazumeva inkriminisanje ponašanja kojima se nanosi šteta životnoj sredini, ali i onih ponašanja kojima se stvara rizik po zdravlje ljudi ili rizik za nastanak štete flori i fauni.³ Ekološki kriminalitet, koji je nužna prateća pojava savremenog načina života, je u stalnom porastu. Ipak, ono što je karakteristično za njega je da on spada u tzv. tamnu brojku kriminaliteta. Posledice krivičnih dela protiv životne sredine, u velikom broju slučajeva ne nastupaju odmah po izvršenju radnje krivičnog dela, a često se ni ne manifestuju u opštoj javnosti. Prema istraživanjima koja su sprovedena u nekim državama „manje od 10% krivičnih dela protiv životne sredine je otkriveno ili prijavljeno“.⁴ Praksa je pokazala da se podnosi mali broj krivičnih prijava, a isto tako se malo optužnica podiže za krivična dela protiv životne sredine u poređenju sa ostalim krivičnim delima. Međutim, mada je jasno uočljivo da u praksi postoji čitav niz slučajeva teških zagađivanja životne sredine, krivičnopravna reakcija je skoro zanemarljiva, što zahteva posebno preispitivanje, mada je evidentno da slični problemi (mada neuporedivo manjeg obima) postoje i u mnogim razvijenijim državama.⁵ Da bi se ovo izbeglo u nekim državama se uvodi izričita zakonska obaveza prijavljivanja ovih krivičnih dela, a ona se u prvom redu odnosi na podnošenje službene krivične prijave od strane pojedinih državnih organa (prvenstveno policije i inspekcije). Iako nesumnjivo ima svojih specifičnosti, kao deo opšteg kriminaliteta, podleže primeni istih procesno-pravnih i kriminalističkih metoda i postupaka.

2 Keković, Z., Todorović, Z., Ugrožavanje životne sredine u Republici Srbiji – bezbednosni aspekt, Nauka-bezbednost-policija, br. 3/2008, str. 25.

3 Uloga krivičnog prava u zaštiti životne sredine se može videti u presudi koja je doneta 13. septembra 2005. godine, Slučaj – Case C-176/03: Commission of the European Communities v Council of the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003CJ0176:EN:HTML>

4 Environmental Law Enforcement in other EU Member states (Austria, Belgium, the Netherlands and Sweden), TWINNING Project HR 08 IB EN 01, Zagreb, 2012, str. 55.

5 Škulić, M., Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze država, Priručnik za zaštitu životne sredine (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2011, str. 125.

2. Otkrivanje i dokazivanje

Efikasnost otkrivanja i dokazivanja ekološkog kriminaliteta je uslovljena brojnim faktorima⁶ od kojih su posebno značajni složenost krivične stvari (činjenične osnovice) u konkretnom slučaju, organizacija i međusobni odnosi policijskih, pravosudnih i drugih nadležnih organa otkrivanja, dokazivanja, krivičnog gonjenja i procesuiranja, kao i zakonska norma.

Složenost činjenične osnovice u svakom krivičnom slučaju direktno uslovljava dalje postupanje nadležnih organa po njegovom otkrivanju. Postoje krivični slučajevi, čija jednostavnost činjenične osnovice ne zahteva nikakvo prethodno istraživanje pre suđenja u glavnom pretresu, već dozvoljava njihovo neposredno iznošenje pred sudeći sud. Sa druge strane, postoje i složeni slučajevi krivičnih dela, u vezi sa kojima bi krivični postupak, bez prethodne pripreme bio komplikovan ili čak potpuno nemoguć u većini slučajeva. Iz navedenog razloga je posebno važno kako će se sprovesti pripremni postupak, odnosno istraga koja uvek ima zadatak da omogući osnovano izvođenje osumnjičenog pred sudeći sud i koja u mnogome opredeljuje dalju sudbinu krivične stvari u glavnom postupku.

Kada se govori o *zakonskoj normi* kao faktoru efikasnosti borbe protiv ekološkog kriminaliteta, tu se misli i na krivično pravo i na krivično procesno pravo. I u teoriji i u praksi nesporna je kako njihova funkcionalna povezanost, tako i činjenica da od kvaliteta zakonske norme, njene adekvatne primene u praksi, stepena zloupotrebe prava, kao i od organizacije i funkcionisanja ovog državnog organa zavisi, u nemalom obimu, i stepen uticaja krivičnog zakonodavstva na efikasnost postupanja javnog tužioca u krivičnim stvarima.⁷ Svaka zakonska norma treba da bude kompatibilna zahtevima suprotstavljanja kriminalitetu, primerena postojećim uslovima i primenjiva u praksi.

Krivična dela protiv životne sredine su u većini tzv. blanketna krivična dela. Šta je krivično delo ne može se u takvim slučajevima saznati iz krivičnopravne norme, odnosno krivičnog zakona, već se okviri koje on postavlja na određen način „ispunjavaju“ sadržinom iz vrlo različitih propisa, kako po njihovom rangu (drugi, vankrivični zakon, uredba, pravilnik itd.), tako i po oblastima koje regulišu.⁸ Postojanje krivičnog dela zavisi od propisa u oblasti zaštite životne sredine koji

6 O faktorima efikasnosti krivičnog postupka videti: Bejatović, S., Javni tužilac kao subjekat efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima, Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu sa posebnim osvrtom na problematiku efikasnosti krivičnog postupka i maloletničku delikvenciju (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010, str. 197-211.

7 Bejatović, S., Zakonska norma kao pretpostavka efikasnosti postupanja javnog tužioca u krivičnim stvarima, Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu sa posebnim osvrtom na problematiku efikasnosti krivičnog postupka i maloletničku delikvenciju (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010, str. 212.

8 Stojanović, Z., Krivično pravo – opšti deo (XVI izdanje), Pravna knjiga, Beograd, 2009, str. 38.

moгу biti različitog nivoa u hijerarhiji pravnih propisa, a tu spadaju i brojne direktive i regulative EU.⁹ Ova zakonska tehnika dovodi do teškoća u tumačenju i praktičnoj primeni odredaba čija sadržina se menja sa brзом promenom propisa i u tom smislu je ekstenzivno tumačenje blanketnih odredaba predmet brojnih kritika u literaturi. Ipak, kada govorimo o krivičnopravnim normama koje se odnose na životnu sredinu, one nisu čisto blanketnog karaktera, jer postoji jedan stepen zavisnosti od normi koje nisu krivičnopravne prirode, pa se: „... radi o jednoj mešovitoj formi. Štaviše, u toj formi preovlađuje originerno krivičnopravno postavljanje bića krivičnog dela, a zahtev da se radnjom izvršenja krše propisi o zaštiti i unapređenju životne sredine predstavlja samo dodatni uslov koji je, po pravilu, ispunjen onda kada su ostvareni elementi bića krivičnog dela (zagađivanje u većem obimu ili na širem području uz nastupanje posledice u obliku konkretne opasnosti ili povrede).“¹⁰

S obzirom na činjenicu da je zagađivanje životne sredine najčešće rezultat aktivnosti pravnih lica, uvođenje krivične odgovornosti pravnih lica u krivična zakonodavstva predstavljalo je prekretnicu u borbi protiv ekološkog kriminaliteta. Bez odgovornosti pravnih lica mnoga krivična dela bi bila nedovoljno kažnjena jer veličina i struktura mnogih preduzeća (kompanija, korporacija) dovodi do nemogućnosti da se adekvatno odredi (pripiše) odgovornost pojedincima.¹¹ Krivična odgovornost pravnih lica predviđena je u velikom broju država EU, kao na primer u Danskoj, Finskoj, Norveškoj, Švedskoj, Poljskoj, Estoniji i dr. U Rusiji, na primer, predviđena je posebna odgovornost fizičkih lica koja, zloupotrebljavajući svoj položaj, koriste zaposlenog za izvršenje krivičnog dela protiv životne sredine.¹² Prema Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela Republike Srbije,¹³ pravno lice odgovara za krivično delo koje u okviru svojih poslova, odnosno ovlašćenja učini odgovorno lice u nameri da za pravno lice ostvari korist (član 6. stav 1). Odgovornost postoji i u slučaju da je zbog nepostojanja nadzora ili kontrole od strane odgovornog lica omogućeno izvršenje krivičnog dela u korist pravnog lica od strane fizičkog lica koje deluje pod nadzorom i kontrolom odgovornog lica (član 6. stav 2). Odgovornost pravnog lica se zasniva na krivici odgov-

9 Na primer: krivična dela neovlašćenih aktivnosti protiv životne sredine ili na primer krivična dela u vezi sa neovlašćenim korišćenjem hemikalija se oslanjaju na sledeće propise – Regulative 2037/2000 o supstancama koje štetno utiču na ozonski omotač; Regulative 842/2006 o gasovima staklene bašte; Regulative 1013/2006 o otpremanju otpada; Regulative 1907/2006 i 689/2008 o uvozu i izvozu opasnih materija.

10 Stojanović, Z., Salma, J., Etinski, R., Đurđev, D., Pravna zaštita životne sredine, Naučna knjiga, Beograd, 1991, str.36.

11 Vrhovšek, M., Krivična odgovornost pravnih lica u anglosaksonskom, evropsko-kontinentalnom pravu i pravu izvan ovih sistema, Pravo – teorija i praksa, br. 1-2/2009, str. 3.

12 The Network of Prosecutors on Environmental Crime (ENPRO), Manual on Prosecuting Environmental Crime in the Baltic Sea Region, Helsinki, 2010, str. 34.

13 Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, „Sl. glasnik RS“, br. 97/2008.

ornog lica (član 7. stav 1). Na ovom mestu je interesantno pomenuti da se „ekološki kriminalitet smatra i jednom vrstom kriminaliteta belog okovratnika, prevashodno iz razloga što akteri koji su umešani u vršenje nezakonite radnje veoma često zastupaju korporativne interese.“¹⁴ Praksa je pokazala da su pravna lica odgovorna prvenstveno za krivična dela u vezi sa zagađivanjem životne sredine i odlaganjem opasnog otpada. Zbog toga je i članom 6. Direktive o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine¹⁵ predviđena odgovornost pravnih lica za krivična dela propisana u članu 3. i 4. Direktive, ukoliko su ona izvršena radi sticanja koristi od strane bilo kog lica koje ima rukovodeću ulogu u pravnom licu, a delovalo je individualno, kao deo organa ili pravnog lica na osnovu ovlašćenja da predstavlja pravno lice, nadležnost da donosi odluke u ime pravnog lica ili ovlašćenje da izvrši kontrolu u pravnom licu. Odgovornost pravnog lica ne isključuje krivični postupak protiv fizičkog lica koje je izvršilac, podstrekač ili saučesnik.

Što se tiče *krivičnoprocesnog zakonodavstva*, evidentno je intenzivno uvođenje brojnih novina koje imaju za cilj veću efikasnost krivične procedure, a to su širenje primene oportuniteta krivičnog gonjenja, uvođenje novih formi krivičnog postupka, proširivanje kruga krivičnih dela za koja se vodi skraćeni postupak i drugo. Ono što je posebno značajno u navedenom kontekstu je uvođenje koncepta tužilačke istrage, čime se, između ostalog, „doprinosi usaglašavanju krivičnoprocesnog zakonodavstva Srbije sa savremenim komparativnim krivičnoprocesnim zakonodavstvom i međunarodnim krivičnim pravom uopšte.“¹⁶

I pored toga što je prisutan opšti trend uvođenja brojnih modifikacija krivičnog postupka kada su u pitanju savremeni oblici kriminaliteta, a što je nužna posledica specifičnosti dela i izvršilaca, u uporednom zakonodavstvu ne nailazimo na posebne krivične postupke kada su u pitanju krivična dela protiv životne sredine, već postoje u nekim zakonodavstvima samo izvesne posebnosti, modifikacije, kada su u pitanju dokazne radnje. U Danskoj, na primer, postoje posebna pravila koja se odnose na pretres stana i drugih prostorija u slučaju kršenja Zakona o zaštiti životne sredine mora,¹⁷ koji se preduzima u slučaju sumnje da se radi o nezakonitom ispuštanju nafte u more i tada pretres bez naredbe suda može da izvrši Ministar

14 Ronald G. Burns, *Environmental Crime*, str. 482,

<http://www.uk.sagepub.com/haganintrocrim7e/study/features/articles/HB10.4.pdf>

15 Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2009 on the protection of the environment through criminal law, *Official Journal of the European Union* L 328/28, 6.12.2008.

16 Bejatović, S., *Zakonska norma kao pretpostavka efikasnosti postupanja javnog tužioca u krivičnim stvarima*, Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu sa posebnim osvrtom na problematiku efikasnosti krivičnog postupka i maloletničku delikvenciju (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010, str. 222.

17 Act on the Protection of the Marine Environment no. 476 of June 30, 1993
<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweden.htm>

odbrane ili lice koje on ovlasti (to su najčešće službena lica Kraljevske mornarice), koji imaju pravo i da uzimaju uzorke. Ukoliko je radnja preduzeta bez naredbe suda u roku od 24 sata slučaj mora biti iznet pred sud, ukoliko lice to zahteva, a ukoliko ispitivanje nije izvršeno od strane ovlašćenog službenog lica policije, rok od 24 sata se računa od trenutka kada je slučaj predat policiji.¹⁸

Polje primene načela oportuniteta sve više se širi, a razlozi celishodnosti kao osnov primene postaju sve brojniji i raznovrsniji.¹⁹ Ipak, u praksi se oportunitet, kada su u pitanju krivična dela protiv životne sredine, ne primenjuje često. Tako, na primer, prema podacima Osnovnog javnog tužilaštva u Novom Sadu za poslednje tri godine ukupno je primljeno 229 prijava, od kojih je odbačena ukupno 71 prijava, a od tog broja samo 15 prijava primenom načela oportuniteta.²⁰

2. 1. Organizacija i međusobni odnosi nadležnih organa

Organizacija i međusobni odnosi organa koji se bave otkrivanjem i dokazivanjem krivičnih dela nesumnjivo se odražava na uspešnost borbe protiv ekološkog kriminaliteta. Ono što je specifično za ovu vrstu kriminaliteta jeste raznolikost organa koji su nadležni i kompetentni za postupanje u najranijoj fazi postupka. Policija kao državni organ uprave se bori protiv ekološkog kriminaliteta preventivnim i represivnim merama i radnjama i ostvaruje saradnju sa inspekcijskim službama i zavodima, koji vršeći nadzor i kontrolu poštovanja zakonskih propisa, kao i sprovodeći monitoring životne sredine, po pravilu, prvi nailaze na nezakornosti koje su obavezni da prijave nadležnim organima (da podnesu krivične ili prekršajne prijave). Operativni rad policije je posebno značajan kada se radi o krivičnim delima protiv životne sredine. On se sastoji od niza postupaka i aktivnosti koje se preduzimaju na osnovu raspoloživih podataka i informacija. U tom smislu je od presudnog značaja planiranje rada, prikupljanje, obrada i analiza podataka koji mogu biti različite vrste, potrebnog stepena pouzdanosti i verodostojnosti, a u određenim slučajevima mogu biti i određenog stepena tajnosti. Tokom sprovođenja analize potrebno je odgovoriti na sedam zlatnih pitanja kriminalistike, a kako bi se ostvarila svrha samog kriminalističkog procesa, a to uključuje razvijanje i testiranje hipoteza, te dobijanje odgovora na sva pitanja koja su neophodna kako bi se opisala priroda same kriminalne aktivnosti.²¹ Rad policije na otkrivanju i dokazivanju

18 The Network of Prosecutors on Environmental Crime (ENPRO), Manual on Prosecuting Environmental Crime in the Baltic Sea Region, Helsinki, 2010, str. 51.

19 Bejatović, S., Đurđić, V., Škulić, M., Ilić, G., Kiurski, J., Matić, M., Lazić, R., Nenadić, S., Trinić, V., Primena načela oportuniteta u praksi, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, str.,20.

20 Čavoški, A., Trajković, D., Analiza statističkih podataka o kaznenopravnoj zaštiti životne sredine u Srbiji, Beograd, 2011, str. 13. i 14.

21 Brincka, Ž., Raguž, S., Procijena kao stadij obavještajnog procesa, Policija i sigurnost, br. 1/2010, str. 47-48.

ekološkog kriminaliteta podrazumeva njihovu saradnju sa nadležnim inspeksijskim službama i drugim organima, sa veštacima, ali isto tako i otkrivanje, identifikovanje i hvatanje osumnjičenog lica. Najveći broj krivičnih prijava za ekološka krivična dela podnet je na osnovu nalaza i mišljenja odgovarajućih veštaka, što instrumenatalnim kriminalističko-tehničkim metodama u dokazivanju ekoloških krivičnih dela daje poseban represivan značaj.²² Otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela protiv životne sredine zahteva posebna, specijalizovana znanja nadležnih organa, ali i posedovanje adekvatne opreme. Odmah po saznanju za izvršeno krivično delo potrebno je što pre izvršiti uviđaj na licu mesta, ukoliko za to postoje uslovi, jer kada se radi o krivičnim delima protiv životne sredine glavni osnov za dalje postupanje nadležnih organa su uzeti uzorci zagađenog eko-medija sa lica mesta. Da bi ovi uzorci, kao i pronađeni tragovi i predmeti, mogli dalje da se koriste u postupku, moraju biti obrađeni u skladu sa svim pravilima kriminalistike i zbog toga to moraju da rade lica koja su posebno obučena. Vrsta metoda kriminalističke tehnike koja će se primeniti u svakom pojedinom slučaju je različita jer je uslovljena konkretnim činionicima.

Nezavisnost i funkcionalna samostalnost svakog organa koji postupa u izvršenju krivičnoprocesnog zadatka ne može da predstavlja prepreku za međusobnu saradnju da se u organizaciono-tehničkom smislu izvrši zadatak u celini. Zahtevanje jednog organa da od drugog, u okviru svoje nadležnosti, što bolje izvrši poslove iz svog delokruga rada, a od kojih zavisi njegovo dalje efikasno postupanje, ne može i ne sme se smatrati mešanjem u rad i ugrožavanjem samostalnosti. Početak međusobne saradnje policije i tužilaštva, ali i drugih nadležnih organa u svakom konkretnom slučaju se vezuje, po pravilu, za trenutak u kome postoji saznanje za izvršeno krivično delo i izvesnost o kom osumnjičenom licu se radi. Pre saznanja o krivičnom delu i izvršiocu, moguće su konsultacije, ali one su retke, jer javni tužilac nema znanja kojima raspolaže policija, nema tih veština i u suštini, pre tog saznanja, javni tužilac ne može policiji ni sugerisati ni zahtevati od nje, a ni pomoći joj u njenom radu.²³ Unapređenje saradnje, kvaliteta istraživanja i krivičnog gonjenja nadležnih organa je primaran i osnovni cilj kome se teži i on se relativno uspešno ostvaruje analizom konkretnih slučajeva iz prakse i u tom smislu je posebno značajno formiranje baze podataka.²⁴ Saradnja među nadležnim organima se, po pravilu, odvija dvojako – to je saradnja povodom konkretnog slučaja i saradnja koja se odnosi uopšte na pravila postupanja (taktiku i tehniku) kada su u pitanju uopšte

22 Ljuština, A., Čvorović, Z., Sprečavanje i suzbijanje ekološkog kriminaliteta primenom kriminalističko-tehničkih metoda, *Nauka-bezbednost-policija*, br. 1/2003, str. 193.

23 Novosel, D., Dundović, D., Suradnja državnog odvjetnika u predistražnom (pretkaznom) postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* broj 2/2006, str. 599. (597-615)

24 U Belgiji je formirana posebna baza podataka koja se odnosi na slučajeve krivičnih dela protiv životne sredine koja je otvorena od januara 2012. godine – <http://www.environmental-lawforce.be/EN/database?PHPSESSID=r2gf6ick2amm2uvk4t7ved2vp4>

slučajevi ekološkog kriminaliteta, uzimajući u obzir sve karakteristike ovog kriminaliteta. Nezavisno od toga o kom obliku saradnje je reč, potrebna je sistematska i efikasna komunikacija, iako se ona pokazuje svuda kao efikasna kada je u pitanju rešavanje konkretnog slučaja. Komunikacija podrazumeva razmenu informacija i to dvostranu, odnosno u oba pravca. Svaki organ koji je dao neku informaciju (na primer inspektor podnese krivičnu prijavu ili policija podnese krivičnu prijavu) treba da dobije od pravosudnih organa povratnu informaciju, a to je jako važno jer organi otkrivanja i dokazivanja treba da znaju šta se dalje desilo sa prijavljenim slučajem, pa na taj način mogu da ponove ili promene svoje postupanje u skladu sa zakonom i u budućim slučajevima (istim ili sličnim). Što se tiče krivičnog postupka, sam zakon je taj koji obavezuje nadležne organe na podnošenje prijave, ali pošto nema zakonske obaveze za povratnom informacijom, ona, po pravilu, izostaje. Drugi oblik saradnje je najčešće institucionalizovan. Postoje razni oblici i primeri saradnje nadležnih organa kada su u pitanju krivična dela ekološkog kriminaliteta – saveti, komisije, obuke, zajednički sastanci, specijalizovani organi i drugo. Jedan od primera institucionalizovane saradnje je Globalna mreža tužilaca za krivična dela protiv životne sredine.²⁵

Saradnja i koordinisan rad je preduslov uspeha na ovom planu, a s obzirom da je jedna od karakteristika ekološkog kriminaliteta transnacionalnost, ova saradnja daleko prevazilazi nacionalni nivo. Tu treba istaći da se saradnja među državama danas najviše odnosi na kontrolu transporta, a kada se radi o prekograničnom zagađenju značajno je formiranje efikasnih organizacionih struktura koje će moći da odgovore ovim zahtevima. Jedan od značajnih pokušaja u ovom smislu je realizovan kroz tzv. *Augias* projekat²⁶ čiji inicijatori su bili Belgija i Mađarska, a on se realizovao uz podršku Interpola i Europol. Ovaj projekat je imao za cilj da policijskim službama obezbedi potrebna praktična sredstva kojima će se olakšati kontrola transporta na putevima (kopnenim, vodenim i vazдушnim). Ovo je bio prvi korak da se motivišu službenici koji rade u ovoj oblasti, da izvrše što je moguće više kontrola transporta na efikasniji i efektivniji način. Svi podaci koji se prikupe na ovaj način treba da budu predmet analize na osnovu koje će se izvesti zaključak, odnosno prava slika postojećeg kretanja otpada po Evropi. Osim toga, na ovaj način će policijske službe intenzivnije saradivati u smislu razmene informacija relevantnih za borbu protiv ekološkog kriminaliteta, a posebno nezakonite trgovine otpadom. Saradnja kriminalističke policije, saobraćajne policije i drugih relevantnih policijskih službi je ovde posebno važna, jer uspeh u radu direktno zavisi od informacija do kojih se dolazi proverama transporta koji vrše pomenute službe i na taj način se stvara značajna baza podataka koje policijske službe mogu kvalitetno da koriste u svom obaveštajnom radu.

25 Global Network of Environmental Prosecutors, <http://inece.org/topics/good-governance/prosecutors-network/>

26 Videti: <https://www.interpol.int/Public/EnvironmentalCrime/Meetings/Ewaste2010/Belgium.pdf>

Modeli organizacionih struktura istrage za krivična dela protiv životne sredine su različiti. Iako istragu u velikom broju država vodi policija, a tužilac vrši krivično gonjenje, kao i kod drugih krivičnih dela, postoji tendencija osposobljavanja posebnih, specijalizovanih službi u okviru postojeće organizacije nadležnih organa koje se bave istragom za krivična dela protiv životne sredine, ali i uvođenje specijalnih organa van policije i tužilaštva koji vode prethodnu istragu (pre-trial investigation) posle koje se slučaj predaje policiji i tužilaštvu. Ako se uzmu u obzir evropske države, može se zaključiti da su one države Baltičkog regiona najdalje otišle u smislu razvoja modela organizacionih struktura istrage za ekološki kriminalitet, što je i logična posledica brojnih zagađenja mora naftom i implementacije velikog broja konvencija, direktiva i regulativa iz ove oblasti.²⁷

I u onim državama u kojima nema posebnih službi ni organa koji vode istragu u slučajevima ekološkog kriminaliteta, ima ponekih specifičnosti, kao na primer u Finskoj, gde ima pet tužilaca koji su specijalizovani za ove slučajeve i oni prate promenu propisa, sudske odluke i naučne stavove u ovoj oblasti, a zaduženi su i za organizovanje posebnih obuka, a u svakom tužilaštvu postoji jedna kontakt osoba koja je zadužena za ova krivična dela. U istragu mogu da se uključe i Agencija za bezbednost prevoza i pogranična garda kada za tim postoji potreba, kao i u Danskoj gde pojedine istražne radnje može da izvrši Admiral danske flote (ima ovlašćenje da vrši pretres i uzima uzorke nafte za veštačenje) i Ministar odbrane ili lice koje on ovlasti (a to je najčešće Kraljevska mornarica). Posebni organi policije ili tužilaštva, odnosno specijalizovane službe u okviru ovih organa postoje u većem broju država. Tako u Austriji Federalna kriminalistička policija (*Bundeskriminalamt*) organizuje obuku za policijske službenike i koordinira istragu koja se sprovodi na području više od jedne države (*Bundesland-a*) u slučajevima krivičnih dela protiv životne sredine, a koja od 2002. godine ima centralnu kancelariju za ekološki kriminalitet. I na nivou država u svakoj policijskoj upravi ima nekoliko policijskih službenika (što zavisi od veličine samog *Bundesland-a*) koji su posebno obučeni za ekološki kriminalitet i koji obavljaju operativni rad u konkretnim slučajevima. U Nemačkoj istragu vodi nadležni javni tužilac uz pomoć policije, uprave carina, federalne nemačke mornarice i drugih specijalizovanih policijskih organa. U svim policijskim upravama i javnim tužilaštvima 16 država (*Bundesland*) u Nemačkoj postoje posebna odeljenja specijalizovana za slučajeve ekološkog kriminaliteta i delove istrage vodi policija i specijalne kriminalističko-tehničke službe, a u nekim slučajevima u istragu se uključuje i Federalna agencija za zaštitu životne sredine. U Rusiji postoji specijalno javno tužilaštvo za ekološki kriminal i ono je formirano na državnom nivou. Na lokalnom nivou, nadležnost javnih tužilaštava je supsidijarnog karaktera

27 Na ovom mestu treba spomenuti Međunarodnu konvenciju o sprečavanju zagađivanja od strane brodova (1973) sa dodatnim protokolom (MARPOL 73/78) i Konvenciju o zaštiti životne sredine Baltičkog mora 1974/1992 (Helsinška konvencija) koja je stupila na snagu 2000. godine.

kada su u pitanju krivična dela protiv životne sredine i jednom mesečno podnose izveštaj federalnom tužiocu. Osim što vrše krivično gonjenje, u nadležnost tužalastva spada i zaštita zakonitosti i kada je u pitanju zaštita životne sredine. U tom smislu „imaju pravo da podnesu zahtev za zaštitu zakonitosti akata kojima se regulišu odnosi u sferi zaštite životne sredine, kao i zahtev za zabranu vršenja aktivnosti (privremeno ili trajno) kojima se narušava životna sredina.“²⁸ U Švedskoj postoji posebno tužilaštvo za ekološki kriminal. Osim što se specijalizacijom u pojedinim oblastima dostiže potreban kvalitet i povećava efikasnost, ona omogućava povećanje međunarodne saradnje, na primer, u okviru Eurojust-a, kao i vođenje dugotrajnih i složenih istraga.²⁹ Inače od 2000. godine postojali su naponi za uvođenjem specijalizovanih tužilaca za ekološki kriminal širom zemlje, a to je rezultiralo uvođenjem specijalnog tužilaštva 2009. godine. Javni tužilac vodi istragu, a oslanja se najvećim delom na policiju (u nekim policijskim upravama inspektori su specijalizovani za ekološki kriminalitet). U okviru federalne policije Švedske postoji posebno odeljenje koje bavi pranjem novca i životnom sredinom.³⁰ Tužilac je rukovodilac istrage. Osim redovnih ovlašćenja koja ima, a koja proističu iz funkcije krivičnog gonjenja koju vrši, u slučajevima krivičnih dela protiv životne sredine, „tužilac je taj koji donosi odluku o izboru između krivičnog postupka ili administrativne sankcije³¹“.

U Norveškoj je još 1989. godine formiran OKOKRIM³² – državni organ za otkrivanje i krivično gonjenje u slučajevima ekonomskog i ekološkog kriminala, koji predstavlja jedinstven tužilačko-polijski organ koji deluje na nivou cele države. OKOKRIM (u okviru koga postoji poseban tim koji se bavi ekološkim kriminalitetom) vodi istragu i vrši krivično gonjenje u ovim slučajevima, i saraduje na nacionalnom i međunarodnom nivou sa svim relevantnim i kompetentnim organima u ovoj oblasti. Tim za ekološki kriminalitet neposredno ostvaruje saradnju sa svim policijskim upravama u zemlji i pruža potrebnu podršku i pomoć u slučajevima ekološkog kriminaliteta, a svaka policijska uprava ima imenovanog koordinatora i advokata za ovu oblast. U slučajevima akcidenata, nezavisnu istragu vodi Norveški odbor za istraživanje akcidenata, koji se ne bavi pitanjem krivične ili građanske

28 The Network of Prosecutors on Environmental Crime (ENPRO), Manual on Prosecuting Environmental Crime in the Baltic Sea Region, Helsinki, 2010, str 12.

29 Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), Questionnaire with a view of the preparation of Opinion No. 7 on the management of the means of the prosecution services, Replies from SWEDEN, Council of Europe, Strasbourg, 7 February 2012, str. 6.

http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/opinions/travaux/OP_7_Sweden.pdf

30 Videti: Linda Arroyo, Information Exchange and Awareness Raising Event on Shipment of Waste, http://www.bipro.de/waste-events/doc/events08/se_pres_9.pdf

31 Environmental Law Enforcement in other EU Member states (Austria, Belgium, the Netherlands and Sweden), TWINNING Project HR 08 IB EN 01, Zagreb, 2012, str. 57.

32 <http://www.okokrim.no/in-english>

odgovornosti.³³ U Belgiji postoji diskreciono pravo nadležnih organa da, ukoliko smatraju opravdanim, formiraju specijalizovane organe u okviru postojećih organizacionih struktura koji će se baviti ekološkim kriminalitetom. U tom smislu je 2009. godine potpisan sporazum između tužilaštava i sudova stvarno i mesno nadležnih za krivična dela protiv životne sredine kojim je predviđeno da će jedno tužilaštvo biti zaduženo za slučajeve krivičnih dela protiv životne sredine.³⁴ U Holandiji su formirani posebni timovi za borbu protiv ekološkog kriminaliteta (23 regionalnih i 6 međuregionalnih timova) i u njihov sastav ulaze stručnjaci iz ove oblasti i inspektori koji se bave otkrivanjem i dokazivanjem krivičnih dela protiv životne sredine, osim „lakih“ krivičnih dela iz ove oblasti koja spadaju u nadležnost policije. Saradnja policije i timova postoji i pored podeljenih nadležnosti. U okviru organizacije javnog tužilaštva postoji posebno odeljenje koje se bavi ekološkim i ekonomskim kriminalitetom, sa sedištem u Hagu i ima još četiri kancelarije u zemlji. Posebno interesantnu i veoma značajnu ulogu ima Međuregionalno izborno savetovanje (Interregional selectieoverleg – ISO) koje utvrđuje prioritet gonjenja za dela protiv životne sredine. U SAD-u postoje na primer posebni tzv. „udarni timovi – *strike force*“ za ekološki kriminalitet i u njihov sastav ulaze tužioci, policija i patrolna služba, i oni se prvenstveno bave prikupljanjem dokaza za tužilaštvo i rukovode istragom. Ovaj model interdisciplinarnog tela koje se bavi ekološkim kriminalitetom je svakako dobar primer, koji se uz izvesne modifikacije može svuda primenjivati. A u okviru ovog tela je potrebno tačno definisati nadležnost i delokrug rada svih organa koji ulaze u njegov sastav (memorandum o razumevanju) kojim se izbegava eventualni sukob nadležnosti. Primeri zemalja u kojima drugi državni organi mogu da vode istragu za krivična dela protiv životne sredine, a da to nisu policija i tužilaštvo su Estonija i Letonija. U Estoniji istragu može da vodi Inspektorat za zaštitu životne sredine (član 212. stav 3. ZKP³⁵), a u Letoniji Pomorska uprava i Uprava za unutrašnje vode mogu da vrše istragu kada je u pitanju kršenje propisa protiv zagađivanja životne sredine, a u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova je formirana posebna grupa stručnjaka koji vrše istragu za krivična dela protiv životne sredine.³⁶

33 <http://www.regjeringen.no/en/dep/sd/about-the-ministry/subordinate-agencies-and-enterprises/accident-investigation-board-norway.html?id=443413>

34 Environmental Law Enforcement in other EU Member states (Austria, Belgium, the Netherlands and Sweden), TWINNING Project HR 08 IB EN 01, Zagreb, 2012, str. 28.

35 Code of Criminal Procedure, Passed 12 February 2003, entered into force 1 July 2004, <http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>

36 The Network of Prosecutors on Environmental Crime (ENPRO), Manual on Prosecuting Environmental Crime in the Baltic Sea Region, Helsinki, 2010, str. 10. i 54.

3. Zaključna razmatranja

I pored relativno niske ekološke svesti u društvu, napredak je učinjen inkriminisanjem najtežih oblika ugrožavanja životne sredine, čime je društvo samo sebi pokazalo da, iako je ugrožavanje životne sredine cena ekonomskog razvoja, i ona treba i mora da ima svoju granicu preko koje se ne sme preći. Ta granica je opstanak prirodnih i radom stvorenih vrednosti, kome svi težimo. U tom smislu, i pored nesmetanog industrijskog, tehničko-tehnološkog razvoja i urbanizacije, čovečanstvo je napravilo veliki pomak napred kada je počelo da koristi sva raspoloživa sredstva za očuvanje i unapređenje životne sredine, a krivično pravo je svakako poslednje sredstvo kome se u tom smislu pribegava. Pod restriktivnim pojmom ekološkog kriminala se podrazumeva „svaki akt koji je suprotan ekološkopravnoj normi i osnovano se može procesuirati³⁷“. Osnovne karakteristike ekološkog kriminaliteta se odnose na to da se ovaj vid kriminaliteta, po pravilu, odvija van očiju javnosti, da postoji pluralitet žrtava povodom jednog izvršenog krivičnog dela protiv životne sredine i da je multidimenzionalan, što znači da su potrebna specifična znanja i veštine za otkrivanje i dokazivanje ovih krivičnih dela, a koje nisu potrebne kada su u pitanju tradicionalna krivična dela. Izvršioc i krivičnih dela su usavršili i razvili brojne načine izvršenja ovih krivičnih dela (*modus operandi*), ali i njihovi branioci su razvili brojne taktike i metode odbrane. Na primer, veliki broj firmi je naučio kako da se zaštiti od umešanosti u nezakonite aktivnosti korišćenjem posrednika ili dvojnih preduzeća, a i mnogi branioci u postupcima za krivična dela protiv životne sredine su bivši tužioc i koji dobro poznaju pravo i upućeni su u sve veštine korišćenja proceduralnih tehnika da bi zaštitili svoje klijente.³⁸

Na efikasnost borbe protiv ekološkog kriminaliteta utiče i blaga kaznena politika, iako su već i same zaprećene kazne blage, a one su i najčešće novčane. Svako krivično delo ima izvršioca, žrtvu i događa se u određeno vreme i na određenom mestu ili prostoru što obuhvata i procese odlučivanja i izvršenja sačinjavajući tako svojevrni obrazac ili uzorak kao prepoznatljivu uzajamnu povezanost subjekata, objekata, procesa i ideja.³⁹ Kada se govori o žrtvama krivičnih dela protiv životne sredine specifično je sledeće – ili nema konkretne žrtve (ne postoji mogućnost individualizacije i identifikacije žrtve) ili ih ima u velikom broju ili je okrivljeni ujedno i sama žrtva. Ovo je jedan od razloga zbog čega se tužioc i teško odlučuju na krivično gonjenje. Kada se govori o oštećenom, odnosno žrtvi krivičnih dela protiv životne sredine, po pravilu se misli na fizičko lice čije

37 Kostić M., Ekološki kriminal i njegovo suzbijanje, *Pravni život*, br. 10/2009, str. 176.

38 Theodore M.Hammitt, Joel Epstein, *Prosecuting Environmental Crime: LA County*, <http://www.lectlaw.com/files/env19.htm>

39 Butorac, K., *Geografija kriminaliteta – kriminološki i kriminalistički diskursi*, *Policija i sigurnost*, br. 3/2011, str. 368-369. (363-379).

lično ili imovinsko pravo je povređeno ili ugroženo, a zastupanje i zaštita čijih interesa se može ostvariti delovanjem pojedinih udruženja građana. Na ovaj način se dovodi u pitanje ekocentričan pristup životnoj sredini i uopšte, poimanje ekološke pravde. Ipak, krivičnopravna zaštita životne sredine postavlja kao primarni objekat zaštite životnu sredinu pod kojom se podrazumevaju prirodne i radom stvorene vrednosti, pa se iz tog razloga i dozvoljava veoma aktivno učešće nevladinih organizacija (u smislu postavljanja imovinsko-pravnog zahteva) koje se bave ovom problematikom u krivičnom postupku, što se može videti u SAD-u ili u Francuskoj na primer.⁴⁰

Prevenција ekološkog kriminaliteta i dalje predstavlja najvažniji oblik suzbijanja ove negativne pojave, a njom treba da se bave ne samo inspekcijски organi, već i policijski i tužilački organi. Visoki standardi organizacije nadležnih organa i pravila procedure koje primenjuju u svom radu na svim nivoima vlasti omogućiće lako i efikasno prijavljivanje sumnjivih slučajeva, a koordinacija na svim nivoima vlasti ostaje primarni zadatak.

4. Literatura

- Arroyo, L., Information Exchange and Awareness Raising Event on Shipment of Waste, dostupno na sledećem linku:
http://www.bipro.de/waste-events/doc/events08/se_pres_9.pdf
- Bejatović, S., Javni tužilac kao subjekat efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima, Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu sa posebnim osvrtom na problematiku efikasnosti krivičnog postupka i maloletničku delinkvenciju (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010.
- Bejatović, S., Zakonska norma kao pretpostavka efikasnosti postupanja javnog tužioca u krivičnim stvarima, Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu sa posebnim osvrtom na problematiku efikasnosti krivičnog postupka i maloletničku delinkvenciju (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010.
- Bejatović, S., Đurđić, V., Škulić, M., Ilić, G., Kiurski, J., Matić, M., Lazić, R., Nenadić, S., Trninić, V., Primena načela oportuniteta u praksi, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012.
- Brincka, Ž., Raguž, S., Procijena kao stadij obavještajnog procesa, Policija i sigurnost, broj 1/2010.

40 Videti: Cardwell P.J., French D., Hall M., Tackling Environmental Crime in the European Union: The case of the missing victim?,
http://inec.org/conference/9/papers/French%20D_Enviro%20Crime_FINAL%20v3.pdf

- Burns, R. G., Environmental Crime, dostupno na sledećem linku: <http://www.uk.sagepub.com/haganintrocrim7e/study/features/articles/HB10.4.pdf>
- Butorac, K., Geografija kriminaliteta – kriminološki i kriminalistički diskursi, Policija i sigurnost, broj 3/2011.
- Cardwell, P. J., French, D., Hall, M., Tackling Environmental Crime in the European Union: The case of the missing victim?, dostupno na sledećem linku: http://inece.org/conference/9/papers/French%20D_Enviro%20Crime_FINAL%20v3.pdf
- Čavoški, A., Trajković, D., Analiza statističkih podataka o kaznenopravnoj zaštiti životne sredine u Srbiji, Beograd, 2011.
- Environmental Law Enforcement in other EU Member states (Austria, Belgium, the Netherlands and Sweden), TWINNING Project HR 08 IB EN 01, Zagreb, 2012.
- Hammett, T.M., Epstein, J., Prosecuting Environmental Crime: LA County, dostupno na sledećem linku: <http://www.lectlaw.com/files/env19.htm>
- Keković, Z., Todorović, Z., Ugrožavanje životne sredine u Republici Srbiji – bezbednosni aspekt, Nauka-bezbednost-policija, broj 3/2008.
- Kostić, M., Ekološki kriminal i njegovo suzbijanje, Pravni život, broj 10/2009.
- Ljuština, A., Čvorović, Z., Sprečavanje i suzbijanje ekološkog kriminaliteta primenom kriminalističko-tehničkih metoda, Nauka-bezbednost-policija, broj 1/2003.
- Novosel, D., Dundović, D., Suradnja državnog odvjetnika u predistražnom (pretkaznom) postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/2006.
- Stojanović, Z., Krivično pravo, Opšti deo (XVI izdanje), Pravna knjiga, Beograd, 2009.
- Stojanović, Z., Salma, J., Etinski, R., Đurđev, D., Pravna zaštita životne sredine, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
- Škulić, M., Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze država, Priručnik za zaštitu životne sredine (grupa autora), Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2011.
- The Network of Prosecutors on Environmental Crime (ENPRO), Manual on Prosecuting Environmental Crime in the Baltic Sea Region, Helsinki, 2010.
- Vrhovšek, M., Krivična odgovornost pravnih lica u anglosaksonskom, evropsko-kontinentalnom pravu i pravu izvan ovih sistema, Pravo - teorija i praksa, broj 1-2/2009.

5. Izvori

- Act on the Protection of the Marine Environment no. 476 of June 30, 1993, dostupno na sledećem linku: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweden.htm>

- Case C-176/03: Commission of the European Communities v Council of the European Union,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003CJ0176:EN:HTML>
- Code of Criminal Procedure, Passed 12 February 2003, entered into force 1 July 2004, dostupno na sledećem linku:
<http://legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>
- Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), Questionnaire with a view of the preparation of Opinion No. 7 on the management of the means of the prosecution services, Replies from SWEDEN, Council of Europe, Strasbourg, 7 February 2012, dostupno na sledećem linku:
http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/opinions/travaux/OP_7_Sweden.pdf
- Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2009 on the protection of the environment through criminal law, Official Journal of the European Union L 328/28, 6.12.2008.
- Global Network of Environmental Prosecutors, dostupno na sledećem linku:
<http://inece.org/topics/good-governance/prosecutors-network/>
- Konvencija o zaštiti životne sredine Baltičkog mora 1974/1992 (Helsinška konvencija)
- Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađivanja od strane brodova (1973) sa dodatnim protokolom (MARPOL 73/78)
- Regulativa 2037/2000 o supstancama koje štetno utiču na ozonski omotač.
- Regulativa 842/2006 o gasovima staklene bašte.
- Regulativa 1013/2006 o otpremanju otpada.
- Regulative 1907/2006 i 689/2008 o uvozu i izvozu opasnih materija.
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, „Sl. glasnik RS“, br. 97/2008.

Tatjana Lukić, Ph.D.
Assistant Professor

DETECTION AND INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL CRIME

In this paper the author, bearing in mind the specifics of environmental crime, focuses on its detection and investigation. In this sense, the author's attention is paid to the factors of efficiency of detecting and proving environmental crime, including: the complexity of criminal cases (factual basis), the statutory standard and the organization and the relationships of the police, judiciary and other organs of detection, investigation, prosecution or trial. Cooperation and coordinated work represent a prerequisite for success in this field and, given that one of the characteristics of environmental crimes is its transnational dimension, this cooperation far exceeds the national level. Special attention is given to the organizational models of investigation in comparative law, to the specialization of competent authorities and their relations in the fight against environmental crime.

Key words: *environment, crime, investigation, public prosecutor, police*